

УДК 351.851

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.4.5>

Макуріна Олександра Андріївна,

асистент кафедри програмного забезпечення комп'ютерних систем

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

ORCID ID:0009-0000-9928-3773

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТУ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

SOCIAL RESPONSIBILITY OF THE UNIVERSITY IN THE CONDITIONS OF WAR IN UKRAINE

Стаття присвячена аналізу досвіду провідних закладів вищої освіти України щодо реалізації соціальної відповідальності в умовах воєнного стану. Війна спонукала наукову спільноту до переосмислення ролі соціальної відповідальності вищої освіти. В умовах війни основним завданням соціально відповідального університету є організація безпечного, соціально-адаптованого простору для учасників освітнього процесу, адмінперсоналу навчального закладу та місцевої громади. Проаналізовано інструментарій сучасного університету у формуванні та реалізації політики соціальної відповідальності в умовах воєнних дій. Доведено, що в сучасних умовах політика соціальної відповідальності університетів формується та реалізується на інституційному рівні управління. Визначено основні організаційні форми реалізації політики соціальної відповідальності університету в умовах воєнного часу. Здійснено аналіз проблематики формування соціально відповідальних механізмів з позицій публічноуправлінської діяльності, яка забезпечує управління стратегічним розвитком сучасного університету. Впровадження політики соціальної відповідальності у закладі вищої освіти формується за допомогою злагодженої комунікації з бізнесом, громадою, органами виконавчої влади, медичними закладами, волонтерськими центрами. За час воєнних дій на території України перед університетами постали нові виклики соціального змісту, що зумовило зміни у стратегіях їх розвитку та місіях. Обґрунтовано, що в умовах війни соціально відповідальні університети створюють нові підрозділи з метою вирішення питань соціального, психологічного, правового, комунікаційного, економічного, екологічного та інших напрямів. На прикладі діяльності НТУ «Дніпровська політехніка» визначено нові напрями соціальної відповідальності університетів в умовах війни – організаційно-інтеграційний (створення належних умов для функціонування переміщених закладів вищої освіти з небезпечних регіонів), функціонально-безпековий (цілодобове функціонування бомбосховищ з вільним доступом для учасників освітнього процесу та мешканців прилеглих будинків) та інноваційно-освітній (розвиток дошкільної освіти на базі університету, створення безпечних дитячих просторів).

Ключові слова: публічне управління та адміністрування, соціальна відповідальність, університет, організаційні форми, війна, політика.

The article is devoted to the analysis of the experience of leading higher education institutions of Ukraine in the realization of social responsibility under martial law. The war has prompted the scientific community to rethink the role of social responsibility in higher education. In times of war, the main task of a socially responsible university is to organize a safe, socially adapted space for participants in the educational process, the administrative staff of the educational institution and the local community. The author analyzes the tools of a modern university in the formation and implementation of social responsibility policy in the context of military operations. It is proved that in modern conditions the policy of social responsibility of universities is formed and implemented at the institutional level of management. The main organizational forms of implementation of the university's social responsibility policy in wartime are determined. The problems of forming socially responsible mechanisms are analyzed from the standpoint of public administration, which ensures the management of the strategic development of a modern university. The implementation of social responsibility policy in a higher education institution is formed through coordinated communication with business, community, executive authorities, medical institutions, and volunteer centers. During the military operations on the territory of Ukraine, universities faced new social challenges, which led to changes in their development strategies and missions. It is substantiated that in times of war, socially responsible universities create new units to address social, psychological, legal, communication, economic, environmental and other issues. On the example of the activities of Dnipro University of Technology, new areas of social responsibility of universities in the conditions of war are identified – organizational and integration (creation of appropriate conditions for the functioning of displaced higher education institutions from dangerous regions), functional and security (round-the-clock operation of bomb shelters with free access for participants in the educational process and residents of nearby buildings) and innovative and educational (development of preschool education at the university, creation of safe children's spaces).

Key words: public management and administration, social responsibility, university, organizational forms, war, politics.

Постановка проблеми. В сучасному суспільстві освіта і наука виступають потужним інструментом прогресивного розвитку, безпеки, психологічної підтримки, науковості, соціальної адаптації. В умовах воєнного стану в Україні [1] вища освіта трансформується в суб'єкт суспільного життя, головною метою якого є формування майбутньої країни. На університет покладається велика відповідальність за підготовку кадрів для повоєнної розбудови країни, збереження психологічного здоров'я, розвиток навичок соціальної адаптації до нових форм життєдіяльності в умовах військового стану. Саме тому питання якості вищої освіти у реалізації соціальної відповідальності є ключовим. Обґрунтованим є вклад у розвиток людського капіталу, який би забезпечив інноваційний розвиток держави за рахунок зацікавленої взаємодії вищої освіти, науки, бізнесу і влади. Соціальна відповідальність вищої освіти в умовах війни потребує модернізації, нових підходів, адаптивних інструментів до впровадження для забезпечення ефективного функціонування університету, організації безпечного психологічного академічного виміру.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою. Багато вітчизняних науковців з різних галузей науки визначили предметом свого дослідження саме соціальну відповідальність, тому що це широке поняття може охоплювати багато процесів розвитку сучасної країни (вища освіта, бізнес, виробництво). Необхідно звернути увагу, що такі сучасні науковці як, В.П. Андрущенко та В.Л. Савельєв досліджували цю категорію з точки зору поєднання розширення автономії закладів вищої освіти (ЗВО) України з одночасним розвитком соціальної відповідальності університету [2]. Дослідники О. Грішнова та С. Бех вивчали поняття «соціально відповідальний університет» та аналізували розвиток соціальної відповідальності в провідних українських закладах вищої освіти [3]. Дослідниця В.Г. Вієвська вказує на необхідність формування соціальної відповідальності в рамках однієї з найважливіших якостей сучасного менеджера в умовах стрімкого молодіжного розвитку [4]. Екс-міністр освіти і науки України С. Квіт концентрує увагу на визначенні напрямів формування соціальної відповідальності українських ЗВО [5]. Визначальну роль вищої освіти Л.С. Шевченко розглядає саме через сутність поняття «соціальна відповідальність» [6]. Однак, вище зазначені напрямки дослідження проблематики соціальної відповідальності університетів вивчались багатьма вітчизняними вченими в умовах мирного розвитку української дер-

жави. З початком повномасштабного вторгнення країни-агресора на територію України у сфері публічного управління та адміністрування значно актуалізувалась необхідність більш поглибленого дослідження концепту «соціальна відповідальність університету».

Мета дослідження: визначити методи та механізми реалізації соціальної відповідальності провідними університетами України в умовах війни.

Викладення основного матеріалу дослідження. Заклад вищої освіти впливає на розвиток суспільства, формує людський капітал шляхом сукупності знань, навичок, професійних якостей, психологічної стійкості, соціальних інструментів. Вплив зовнішніх факторів впливає на формування суспільно-психологічного стану людини, тому університет, як соціально відповідальна організація, повинен адаптувати здобувача вищої освіти та навчити існувати в умовах стрімкого розвитку суспільства, зважено реагувати на зміни.

Широкомасштабне вторгнення росії, розпочате 24 лютого 2022 року стало потужним викликом для університетів України. Серйозних змін потребувала політика формування соціальної відповідальності університетів.

Вітчизняні дослідники визначають соціальну відповідальність університету (СВУ) як «свідоме й ефективне вироблення та реалізація закладом вищої освіти внутрішніх і зовнішніх політик щодо продукування, збереження й поширення знань, доведення до суспільства їх значущості й опрацювання можливих підходів до їх упровадження в різних сферах економіки та суспільного життя задля особистісного розвитку та спільного блага [7].

У публікаціях представників європейських вишів за останні роки прослідковується висвітлення проблематики розвитку соціальної відповідальності університетів як складової частини системи вищої освіти в умовах глобалізації [8]. Так, на наш погляд, позиція Д. Чарльза, згідно з якою роль університету в становленні успішного розвитку регіону та держави може розглядатись з точки зору філософії та методології, є сьогодні дуже актуальною для українських вишів [9].

У сучасному розумінні соціальна відповідальність (СВ) – це комплекс зобов'язань, які заклад вищої освіти має виконати, щоб зміцнити суспільство, у якому діє. Сучасні реалії такі:

- соціальна відповідальність, перш за все, передбачає певний рівень добровільного відгуку на соціальні проблеми з боку закладу вищої освіти;
- напрями соціально відповідальної роботи мають вписуватись у стратегію університету та не суперечити її цінностям;

– ефективність соціально відповідальних ініціатив потрібно вимірювати, раціонально використовувати свої досягнення на цій ниві.

Інноваційні зміни у вищій освіті сприяють постановці університетами амбітних цілей, у досягненні яких задіяні всі структури закладу вищої освіти.

Сучасні університети декларують свою соціальну відповідальність, розробляють її політику та цілі. Так, наприклад, у Національному технічному університеті «Дніпровська політехніка» визначено добровільно взяті університетом додаткові зобов'язання щодо розвитку внутрішнього та зовнішнього середовища, врахування інтересів усіх зацікавлених сторін, дотримання етики та правових вимог до виконання соціальних зобов'язань відповідно до стратегічних цілей та місії університету, а також відповідальності за економічні, соціальні та культурні наслідки своєї діяльності [10]. Необхідно зауважити, що дуже важливим кроком для реалізації соціальної відповідальності в університеті є ухвалення певних документів, що регулюють важливі соціальні питання та формують нормативно-правовий простір реалізації соціальної відповідальності в університеті (рис. 1).

Характеризуючи зміст елементів нормативно-правового простору щодо реалізації соціальної відповідальності в НТУ «Дніпровська політехніка» необхідно наголосити, що сьогодні в Україні

на національному рівні відсутні нормативно-правові документи, що регулюють сферу соціальної відповідальності університетів. Тому наш університет самостійно, на інституційному рівні, оперативно реагує на соціальні виклики, які постають перед учасниками освітнього процесу та працівниками університету, а також органами влади, бізнес-структурами та громадою. У відповідь на такі виклики університет затверджує рішенням Вченої ради низку документів, що мають дозвільний характер та унормовують суспільні відносини у сфері соціальної відповідальності університету. Розглянемо, як приклад, нові організаційні форми на напрямки реалізації соціальної відповідальності університету, які були ініційовані університетом та реалізовані у 2022–2023 роках. По перше, це організаційно-інтеграційний напрям. На базі НТУ «Дніпровська політехніка» було відкрито кілька Пунктів незламності на підставі затвердженого Порядку їх функціонування (рис. 1). Уперше за історію існування університет став безпечною локацією для переміщеного із Маріуполя ЗВО. Відповідно до наказу МОН України від 14 квітня 2022 року № 334 на базі НТУ «Дніпровська політехніка» відновив свою діяльність ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» [11]. Тимчасове переміщення визначено необхідністю для організації безпеки життя працівників та здобувачів вищої освіти. Разом з Приазовським державним технічним університетом



Рис. 1. Нормативно-правовий простір реалізації соціальної відповідальності в НТУ «Дніпровська політехніка»

Джерело: укладено автором

тимчасовому переміщенню підлягали всі його структурні підрозділи: Маріупольський фаховий коледж; Маріупольський політехнічний фаховий коледж; Маріупольський машинобудівний фаховий коледж. Командою НТУ «Дніпровська політехніка» було організовано надання переміщеному ЗВО лабораторного устаткування, сучасного комп'ютерного обладнання, організовано пункти психологічної допомоги, та пункт волонтерської допомоги побутовими предметами для забезпечення життєдіяльності освітян. Гуртожитки НТУ «Дніпровська політехніка» гостинно зустріли колеги ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» в умовах психологічного та побутового комфорту.

До цього напрямку належить і безбар'єрний освітній та побутовий простір університету забезпечує комфортне перебування або мешкання у гуртожитках університету особам з інвалідністю та іншим маломобільним групам населення, що потребують допомоги [12].

По-друге, це інноваційно-освітній напрям. Усі освітні програми університету були оновлені відповідними темами про виклики війни та післявоєнну відбудову країни. У 2023 році на базі провідного закладу вищої освіти Дніпропетровського регіону НТУ «Дніпровська політехніка» за допомогою тісної співпраці університету із стейкхолдерами було відкрито дитячий простір «Простір дитинства НТУ «Дніпровська політехніка»» (далі – Простір). У Просторі, відповідно до Положення (рис. 1), передбачена можливість тимчасового перебування дітей віком від 3 до 6 років як співробітників університету, так і студентів денної і заочної форм навчання (без супроводу батьків). Такий підхід дозволяє батькам дітей, які відвідують Простір, продовжувати виконання робочих обов'язків, здійснювати освітню та наукову діяльність, не турбуючись про безпечне перебування дітей в умовах війни, адже університет має обладнане бомбосховище на випадок повітряної тривоги. Відкриття Простору на базі університету привернуло суспільну увагу та сприяло проведенню в університеті круглого столу «Сучасний заклад дошкільної освіти: лідерство. Диджиталізація. Майбутній капітал». Співорганізатором круглого столу виступив Підкомітет з питань раннього розвитку та дошкільної освіти комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій. У серпні 2023 року підписано договір про співпрацю з розробниками Mr. Leaders days – комплексної освітньої програми для дітей від 2 до 6 років та НТУ «Дніпровська політехніка». Зазначена освітня Програма схвалена МОН України

та розвиває в дітях лідерські якості [13]. Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» – лідер на регіональному ринку надання освітніх послуг, тому в умовах війни університет розширює свій соціальний простір не тільки в межах освітньої діяльності, а й виходить на новий рівень тісної співпраці з громадою, та створює безпечні та комфортні умови для реалізації дошкільної освіти. Складовою цього напрямку є Служба психологічної допомоги, діяльність якої регулюється відповідним Порядком, а у функціональному плані вона охоплює такі цільові групи як студенти-військовослужбовці, внутрішньо переміщені особи тощо (рис. 1).

По-третє, це функціонально-безпечний напрям в структурі соціальної відповідальності університету. В умовах війни одним з найважливіших завдань НТУ «Дніпровська політехніка», який функціонує у прифронтовій зоні, є облаштування укриттів (бомбосховищ) для організації безпечного освітнього процесу. З початку військового вторгнення в університеті облаштовано велике бомбосховище, з організацією належних санітарних норм та комфортного перебування не тільки здобувачів освіти та співробітників, а й мешканців прилеглих будинків. Було організовано чергування співробітників університету у денний та нічний час, для супроводу громадян до бомбосховища. Все це повною мірою вказує на велику соціальну відповідальність університету, зосередження командної роботи для організації безпеки суспільства у період війни.

Сучасний заклад вищої освіти в умовах воєнного стану організовує підтримку українського суспільства на всіх рівнях розвитку, базуючи свій вплив на принципах мінімального негативного впливу наслідків військового стану на суспільні процеси, та за допомогою побудови тісних комунікативних зв'язків з громадськістю, бізнесом, волонтерськими організаціями, медичними закладами направити всі свої зусилля на будівництво безпечного психологічного, освітнього, дружнього до сім'ї та дітей простору.

У 2010 році 28 жовтня важливим кроком у розвиток соціальної відповідальності стало запровадження міжнародного стандарту ISO 26000 із соціальної відповідальності. Участь у його розробці брали орієнтовно 500 експертів зі всього світу, це дозволило сформулювати системний підхід у формуванні різноманітних знань та практичних навичок для обґрунтування концептуального визначення соціальної відповідальності для різнотипних організацій та установ. В ISO 26000 враховані всі ті принципи, які названі в Глобальному

договорі ООН (п. 1.2.2). Питання, що становлять сутність соціальної відповідальності, відбирають очікування суспільства в конкретний момент часу і, отже, постійно змінюються разом із проблемами суспільства і його очікуваннями.[14]

Заклад вищої освіти, який позиціонує себе як соціально відповідальна інституція, покликаний здійснювати, на наш погляд, такі функції:

1) формування суспільного інтелекту – впровадження та удосконалення освітніх послуг, які належним чином будуть слугувати для забезпечення сприятливих умов існування людини у суспільстві;

2) підготовка висококваліфікованих кадрів (еліти суспільства) – являє собою рушійну силу потужних чинників для розвитку системи освіти в цілому, а також післявоєнної розбудови науково-технічної та соціально-економічної галузей країни;

3) формування ринку праці – формування та створення нових знань в закладі вищої освіти впливає на ринок праці, що обумовлює переоцінку вимог до професійних навичок та будування якісних вимог до трудових ресурсів;

4) впровадження в освітньому процесі та кадровій політиці високоетичних норм поведінки, соціальної адаптації на рівні безпечного психологічного розвитку визначає психологічний клімат у ЗВО та підвищення показників бренду;

5) стабілізація соціальних відносин – заклад вищої освіти формує комунікативно-соціальний вимір та виступає безпосереднім учасником взаємодії та розвитку соціальних відносин нового типу на регіональному та державному рівнях.

Основними партнерами для університетів виступають регіональні органи державної влади, промислові підприємства та бізнес-спільнота та громада. Цей тандем свідчить про злагоджене партнерство для вирішення інших важливих завдань: створення якісного середовища для розвитку соціальної відповідальності в університеті, підвищення якості освіти, задоволення потреб ринку праці, задоволення потреб підприємств у наукових дослідженнях.

Ми показали, що соціальна відповідальність університету – це поняття глибоке та складне. По-перше, в сучасному світі університет являє собою «соціальний двигун» регіонального розвитку. Соціально відповідальний університет сприяє прискоренню розвитку не тільки на регіональному рівні, але й в масштабах країни, зменшенню соціально-політичних ризиків, зміцненню міжнародних зв'язків з країнами партнерами, підвищенню інвестиційної привабливості бренду університету тощо. По-друге, під час дії воєн-

ного стану, покликанням закладів вищої освіти України стає формування ресурсного потенціалу для суспільства та держави у здійсненні політики повоєнної відбудови та політики європейської інтеграції України.

Висновки дослідження та пропозиції подальших наукових розвідок у цьому напрямі. Розглянуті у роботі аспекти є дуже важливими, але не усталеними, а скоріше динамічними елементами системи соціальної відповідальності сучасного закладу вищої освіти в Україні. Результати дослідження дозволяються сформулювати такі основні висновки:

1. На наш погляд, визначення поняття «соціально відповідальний університет» можна трактувати таким чином: соціально відповідальний університет – це цілісний у структурно-функціональному аспекті організм, який існує в конкретних історичних умовах суспільства та взаємодіє з елементами суспільства з метою здійснення позитивного впливу на всіх учасників суспільного життя як в умовах стабільної фази розвитку суспільства, так і у період суспільних криз.

2. В умовах воєнного стану роль університетів, як соціально відповідальних структур суспільства, стає однією з найголовніших.

3. Формуючи базу соціально адаптивних інструментів в умовах воєнного стану суспільства, соціально відповідальний університет ідентифікує себе як «територіальна локація держави», продовжуючи свою життєдіяльність та виконуючи місію підготовки міцного наукового, психологічного, соціального, виробничого підґрунтя для повоєнної розбудови як громади, так країни в цілому.

4. Кожен університет будує свої принципи соціально орієнтованого напрямку як на місцевому, так і на глобальному рівнях.

5. НТУ «Дніпровська політехніка» має високий ступінь соціальної відповідальності як університет-лідер на регіональному ринку освітніх послуг. В умовах воєнного стану упродовж 2022–2023 рр. університет розширив простір своєї соціальної відповідальності за такими напрямками: інноваційно-освітній, організаційно-інтеграційний, функціонально-безпековий на основі інституційної легітимізації суспільних відносин з учасниками освітнього процесу, працівниками інститути, представниками бізнес-структур та громадського сектору.

Заявлена тема наукового дослідження є дуже цікавою як з теоретичної точки зору, так і з практичної. Тому наукові розвідки у цьому плані повинні тривати і в майбутньому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
2. Андрущенко В.П., Савельєв В.Л. Освітня політика (огляд порядку денного). Київ : МП Леся, 2010. 368 с.
3. Грішнова О., Бех С. Соціальна відповідальність університетів України: порівняльний аналіз та основні напрями розвитку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. № 5(158). С. 11–18.
4. Вієвська М.Г. Формування соціальної відповідальності сучасних фахівців як інтегруюча тенденція. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Філософія. Політологія»*. 2010. Вип. 9. Ч. 2. С. 28–31.
5. Kvit Serhiyю Social responsibility of Ukrainian university. *Our Global Social Responsibility : Speech at 2013 Annual Conference of Canadian Bureau for International Education in Vancouver Education for a Better World (November2013)*. URL: <http://kvit.ukma.kiev.ua/2013/12/social-responsibility-ofukrainian-universities/#more-1512>
6. Шевченко Л.С. Соціальна відповідальність вищих навчальних закладів: аспект якості освіти. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2011. № 4(7). С. 5–15.
7. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо реалізації соціальної відповідальності університетів під час конфліктів, воєнних дій та повоєнного відновлення : препринт (аналітичні матеріали) / Є. Балджи, І. Власова, С. Калашнікова, В. Ковтунець, О. Литовченко, О. Оржель, В. Рябченко, К. Трима, Л. Червона, Н. Шофолова ; за ред. С. Калашнікової та О. Оржель. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2022. 145 с.
8. Кузнєцова Н.В., Кузнєцов В.О. Соціальна відповідальність вищої освіти в Україні. URL: <http://e-learning.onu.edu.ua/stati/pedagog-kavisho-shkoli/kuzn-cova-n-v-soc-alna-v-dpov-daln-st-visho-osv-ti.html>
9. Charles D.R. Universities and Engagement with Cities, Regions and Local Communities. *Rebalancing the Social and Economic. Learning Partnership and Place* / С. Duke, М. Osborne В. Wilson (eds.). NIACE, 2005. P. 148–150.
10. Стратегія розвитку Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» / Нац. техн. ун-т «Дніпровська політехніка». Дніпро : НТУ «ДП», 2019. 7 с. URL: https://www.nmu.org.ua/ua/content/activity/programaroz/NTUDP_Strat_2019.pdf
11. Про тимчасове переміщення Державного вищого навчального закладу «Приазовський державний технічний університет» : наказ Міністерства освіти і науки України від 13.04.2022 р. / Міністерство освіти і науки України №334. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/20/Nakaz-MON-334Pro.peremishchennya.VNZ.13.04.2022.pdf>
12. Порядок супроводу (надання допомоги) осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення у Національному технічному університеті «Дніпровська політехніка» / Нац. техн. ун-т «Дніпровська політехніка». Дніпро : НТУ «ДП», 2021. 3 с. URL: https://www.nmu.org.ua/ua/content/activity/us_documents/Poryadok%20suprovodu%20osib%202021.pdf
13. Інноваційна система освіти та піклування дітей раннього та дошкільного віку. URL: <https://mr-leader.com/ua>
14. ДСТУ ISO 26000:2019 Настанови щодо соціальної відповідальності (ISO 26000:2010, IDT). Чинний від 2021-10-01. Київ : Технічний комітет стандартизації «Оцінка відповідності» (ТК 89), 2021. URL: http://online.budstandart.com.ua/catalog/doc-page.html?id_doc=91617